

ACC. N:R M. 14964:1-3

Landskap: *Småland* Upptecknare: *kyrkoherde Ernst Sandgren*
Härad: *Albo* Berättare: *flera personer på husförhöret*
Socken: *Stenbrohult* Berättarens yrke:
Uppteckningsår: *1954* Född år i

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND
—

Kvarnar och kvarndrift. s. 1-3.

LUF 99

25/11-54

ACC. N:R M. 14964: /.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

I denna socken har förr i tiden funnits många kvarnar och en betydande kvarnrörelse synes ha ägt rum i bäckarna och åarna. Den s.k. Helgeåns vatten utnyttjades flitigt av bönderna och många av dem hade skvaltor här kallade "kölfvor". Enligt jordeboken av år 1556 ägde Jöns i Såganäs en sådan kölfva, för vilken han skattade två läster smör till kronan. Vid samma tid står en Knut i Brännhult antecknad som ägare till en kvarn i samma by. Den förbättrades 1775 från "2 kölfvor till tvenne hjulkvarnar med två par stenar. Härför skattade han 2 lispund och 15 skålpund smör. I Gemön fanns också en kvarn år 1542 1574, bokförd som "Cronokvarn" och skattlagd till 4:5 läster smör. Vid Helgeåns utflöde i Möckeln fanns en "tullkvarn", förbättrad 1765 från 4 kölfvor till hjulkvarn med två par stenar, skattlagd 1798 till tre tunnor och 16 kappar spannmål.

I Kvarnatorp fanns sedan äldsta tider en s.k. kvarn med två par stenar, skattlagd 1798 till 10 lispund smör. År 1698 fanns en kölfvekvarn antecknad i Lyndhult, sedermera förvandlad till hjulkvarn med ett par nio spannarstenar. Kvarnen var skattlagd till en tunna och 10 kappar säg. På skattehemmanet Såganäs fanns tre kölfvekvarnar, raserade på 1700-talet. En av dem flyttades till Brännhult. 1765 blev den utsynt och en stångjärnshammare anlades vid vattenfallet.

I bergön Södergård fanns två skvaltekvarnar till husbehov, den ena ägd av Sune Nilsson och den

Luf 99
1.

ACC. N:R M. 14964: 2.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

andra av Sven Sunesson. I Kateboda fanns en hjulkvarn jämte såg tillhörig Ebbe Larsson. I Sånaböke fanns en skattekvarn med ett par fyra kvarters stenar. Enligt beskrivning var den belägen "på gårdens åkergårde och mal endast vid stark ström". I Bohult fanns en kölfvekvarn med ett par trekvarters stenar och belägen i Bohults kohage. I Nybygden låg en hjulkvarn med ett par stenar. Kvarnen var belägen invid gården på dess gårde. I Slätthult fanns en husbehovskvarn. Tvänne kölfvor låg i bäcken, som skiljer Slätthult från Almås. I Gemön fanns en kölfvekvarn med ett par fyra kvarters stenar. Vidare fanns där två hjulkvarnar med 4 stenar, belägna i skiljelinjen mellan Gemön och Sånaböke, en på vardera sidan om landsvägen. I Elmhult vid Gemöns skattegårds ägor fanns intill bäcken fyra kvarnar med hålldamm och fäste i Gemöns land. Alla kvarnfällen voro belägna på hemmanets inägor.

Samtliga här uppräknade kvarnar och fall finns upptecknade och skattelagda av 1679 års kvarnkommission samt enligt kronofogde C. G. Cronas förteckning år 1838.

Utom dessa mjölkvarnar funnos också här sågkvarnar. I Diö låg två stycken, skattelagda till 2 tolfte bräder. I Brännhult 1 st, skattelagd till en halv tolvte bräder. I Lindhult en med ränta å kr 1:46 vid legosägning. I Slätthult en, skattelagd 1796 med 24 skilling i ränta.

ACC. N:R M. 14964:3.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

3.

Beträffande väderkvarnar har här verkligen funnits också sådana, s.k. holländare ned vingar av trä med träomgång och stöttade med stolpar. De hade fyra vingar. Men då det är mycket länge sedan ha sagesmännen blott svaga föreställningar om dem. En sådan väderkvarn fanns emellertid på Värpeshults ägor, på en backe till höger om vägen. Den hade bara två vingar, vilka voro kända med tyg. En dylik men med fyra vingar stod på sin tid å Långhults ägor på Ernst Johanssons gård och en i Älmhult. De voro borta redan vid sekelskiftet. Men i Äskya finns en backe som kallas Möllebacken och i Stenbrohults kyrkoby en som kallas väderkvarnsbacken, är det sannolikt att även här en gång funnits väderkvarnar. Här m vet emellertid ingen besked. På övriga frågor i frågelistan LUF 99 om kvarnar och kvarndrift skall jag svara en annan gång, när jag får tid att genomfråga materialet.